

Bölüm 1

HAMALLAR VE HAMALLIK MESLEĞİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA (ELAZIĞ ÖRNEĞİ)

Mevlüt YILMAZ¹

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar daha çok bedensel gücünü kullanarak taşıma işlerinde çalışan ve bu işlerle geçimini sağlayanlar var olagelmıştır. Ancak yaşanan değişimler birçok alanda olduğu gibi taşıma işlerinde de ciddi dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Özellikle teknolojik gelişmelerle birlikte bu tür işleri yerine getirme biçimlerinde farklılaşmalar gözlemlenmektedir. Aslında çalışma yaşamında icra edilen her işin kendine özgü zorluklarının olması doğalarının gereğidir. Bazı işler bedenen bazıları ise zihnen çalışmayı/zorlanmayı gerektirir. Hamallar, daha çok beden gücüyle mesleklerini icra ederler ve belirli bir ücret karşılığında yük taşıyarak geçimini temin edenleri karşılar. Limanlarda, garlarda, tarlalarda, sebze hallerinde yük taşıma işleri hep onların emeği üzerinden gerçekleşir.

Hamallığa toplumsal tarihimiz açısından bakıldığında yakın zamanlara kadar kendine has bir meslek alanı olduğu görülür. Osmanlı döneminde dünyaya açılma stratejisi bağlamında özellikle limanlarda ve gümrüklerde hamalların işleri yoğunluk taşır. Bu zaman dilimi içerisinde hamallar istihdamın da önemli bir bölümünü oluşturur. Osmanlıda mesleki açıdan hamallık iyi bir konuma sahiptir. Aslında Ahilik teşkilatında, lonca sisteminde örgütlü ve kayıtlı yapıyla mesleki karşılığı bulunan bir alandır, hamallık. Bu dönemlerde her isteyen hamal olamaz. Belirli kriterlere göre seçim yapılır ve denetimi belirli birimlerce sağlanırdı. Toplumsal ve ekonomik açıdan yaşanabilecek sorunlara karşı *hamal sandığı* sosyal sigorta sistemi olarak devreye girer ve hamallara belirli seviyelerde güvence sağlanırdı. Aynı zamanda hamallar taşıdıkları ürüne verilebilecekleri zararları karşılama adına da cezayla karşılaşılabildikleri. Mesleğe aykırı eylem ve faaliyetler içerisine girenler meslekten atılırdı. Mesleğin kendi iç dinamikleri çerçevesinde

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
mevlutyilmaz@firat.edu.tr

güçlü bir dayanışma ilişkisinin varlığı söz konusudur Osmanlıda toplumsal, ekonomik ve politik alanda hamallar, bazı dönemlerde belirleyici/etkin roller de üstlenmişlerdir. Hamallar kimi zaman yabancı ülkelerin mallarına boykot² uygulanmasında, kimi zaman devlete karşı güçlü grevlerin³ gerçekleştirilmesinde, kimi zamanlarda da devlete isyana⁴ kadar gidebilecek gelişmelerin/ toplumsal hareketlerin merkezinde yer almışlardır (Bozkurt, 2005; Doğan, 2013; Kırpık, 2013; Nacar, 2016; Lüleci, 2018; Yılmaz, 2021). Toplumsal ve kolektif algı bakımından hamallık mesleği, günümüzde çalışma şartları ve çoğunlukla formel olmayan normların varlığı sebebiyle düzensiz/enformel işler bağlamında değerlendirilir. Bu durum hamallığın formel ve enformel emek üretim biçiminden beslenir. Hem Osmanlı döneminde hem de günümüzde hamallık mesleği ikili niteliğini sürdürmektedir. Örneğin ülkemizde bazı kamu kurumlarında hamalların çalışma koşullarını düzenleyen yazılı kuralların varlığı mesleğin formel yönünü oluşturması açısından önem arz eder. Mesela TCDD Ticaret Dairesi'nin 2005 yılında yürürlüğe koyduğu gar ve istasyonlarda kendi nam ve hesabına çalışan hamallarla ilgili yönerge dikkat çekicidir (bkz. TCDD Hamal Yönergesi, 2005; Kolukırık ve Oğuz, 2008). Bunun yanında hamallık mesleği gerek istihdam yapılarında gerekse teknolojik alanda yaşanan dönüşümlerle birlikte daha çok enformel ağırlık/işler bakımından işlevsel bir işgücünü karşılar hale gelmektedir.

Bu araştırma, Elazığ ilinde ev taşıma işlerinde çalışan hamalları konu edinmektedir. Hamallık mesleğini icra edenlerin anlam dünyalarına odaklanan bu çalışmada, bedensel ve enformel nitelikteki taşıma işlerinin doğası irdelenmektedir. Bu amaç doğrultusunda hamalların sosyo demografik özelliklerine, hamallık

² Örneğin İstanbul'daki hamallar, II. Meşrutiyet döneminde boykot girişiminde bulunarak ekonomiyi etkilemişlerdir. Bu dönemde özellikle belirli ülke mallarına boykot uygulandığı ifade edilir. Hamallar, Bosna Hersek'i işgaline karşı tepki amaçlı Avusturya Macaristan mallarına çatışmaya yer vermeksizin, dünyada ses getirecek biçimde boykot uygulamışlardır. Bilgi için bkz. Güray Kırpık, "Osmanlı'da Hamallık Mesleği ve İlgili Arşiv Belgeleri". Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi 2 (3) s.227, 2013.

³ Osmanlıda istihdam edilenler arasında gerçekleşen grevlerden biri de gümrük hamallarına aittir. İstanbul Dersaadet ve Galata rıhtımlarında çalışan hamallar işten çıkarılan arkadaşlarının yeniden işe alınmaları için başvurularının sonuçsuz kalmasıyla 25 Mart 1909'da greve gitmişlerdir. Detaylı bilgi için bkz. Cem Doğan, "II. Meşrutiyet Dönemi Çalışma Hayatına Bakışlar: Gümrük Hamalları Grevi Örneği", iç. Ed. Hasan Bahar vd. Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan, 6.cilt Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 540-547.

⁴ Osmanlıda yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla birlikte yeniçeri ve Bektaşilerle ilişkili olan hamallar işlerini kaybetmiş, Babıali kendisine tehdit olarak gördüğü bu hamalları diğer vilayetlere göndermiştir. Limanlarda gümrüklerde ciddi bir mal sevkıyatı krizi yaşanmıştır. Tanzimat Fermanıyla birlikte hamal nüfusunda önemli bir Ermeni nüfus artışı söz konusudur. 1832'de 100 bin olan Ermeni nüfus, 1844'te 252 bine çıkmıştır. Ermeni Komitelerinde hamallar önemli roller üstlenmiş, dış/yabancı ülkelerle bağlantıları güçlendirmiş, kilise ve mekteplerle sıkı ilişkiler kurarak Osmanlıya karşı birçok isyanda etkileri olmuştur. Bkz. Abdullah Lüleci, "Yük Taşımacılığında Devlete İsyana: Ermeni Hamallar". Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl: 3, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı. 233-246. 2018.

mesleğine ilişkin deneyimlerine ve çalışma koşulları bağlamında iş yaşamlarına yoğunlaşmaktadır. Çalışma, nitel araştırma modellerinden fenomenolojik desen bağlamında ele alınmıştır. Fenomenolojik yaklaşım bireyin/grubun anlam sistemlerinin deşifre edilmesinde, gündelik sosyal yaşamın akışı içerisinde belirli konuların aydınlatılması için anlamların belirlenmesinde işlevseldir. Araştırmaya konu olan veriler, Elazığ şehir merkezinde hamalların iş bulmak amacıyla bir araya geldikleri ve tek toplanma yeri olan Saray Camii meydanı ve çevresindeki kahvehanelerde, hamallık mesleğini icra edenlerle gerçekleştirilen görüşmeler ve gözlemlere dayanmaktadır. Amaçlı örneklem kapsamında 17 hamal ile yarı yapılandırılmış sorularla mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Örneklem, yapılan görüşmelerde benzeşen beyanlara ulaşılmasıyla sınırlandırılmıştır. Elde edilen veriler, ilgili literatür bağlamında belirli temalar oluşturularak betimsel açıdan analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, tarihsel arka planına nazaran hamallık mesleği, günümüzde dönüşmekte ve eski bilindik anlamları yok olmaktadır. Genel anlamda eğitim seviyeleri düşük, başka işte çalışma imkânları ve algıları zayıf olan hamallar, sosyo-ekonomik düzeyde riskli, belirsiz ve güvencesiz şartlarla daha yoğun karşılaşmaktadır. Bu bağlamda kentsel yaşama tutunmaya çalışan hamalların, yaşanan dönüşümlerle birlikte taşıdıkları yükün her geçen gün ağırlaştığı söylenebilir.

BEDENSEL BİR MESLEK VE ENFORMEL İŞLER OLARAK HAMALLIK

Durkheim meslek olgusunu sosyal yaşamın istikrarını ve düzenini tehdit eden kaba güçlere karşı direnç merkezi olarak görür. Bu bakış, mesleğin sosyal dayanışma bağlarının oluşumundaki önemine vurgu olarak okunabilir. Parsons ise mesleki yapıları, toplumsal sisteme uyum kazandırması bakımından işlevsel kabul eder (Koytak, 2020, s. 6). Weber'e göre meslek, bir bireyin işlevlerinin, kendisi için sürekli bir gelir ve geçim sağlaması ölçüsünde uzmanlaşması, özelleşmesi ve birleşimi biçiminde uygulanır (2012, s. 258). Aslında meslek kavramı, belirli bir iktisadi faaliyet bağlamında üretim gerçekleştirebilmek adına gerekli bilgi, beceri ve deneyime sahip bireylerin oluşturduğu eylemler çerçevesinde biçimlenmiş iş, uğraş alanını karşılamak amacıyla kullanılır. Belli bir mesleği icra edenlere *meslek sahibi*, *meslek erbabı* denmesi toplumsal alanda mesleki yapıların niteleyici yönünden kaynak bulur (Kars ve Özkul, 2021, s. 42).

Meslekler, teknolojik gelişmeler ve değişen toplumsal yapı bağlamında çeşitlilik arz eder. Geçmişte mesleki yapılarda din adamı, ticaret erbabı, zanaatkâr, asker ve işçi gibi genel sınıflamaların yerini günümüzde daha ayırt edici, rafine

nitelikler çerçevesinde ön plana çıkan ve çeşitlilik gösteren meslekler almaktadır. Literatürde, günümüz toplumlarının belirli özelliklerinin (gelir, itibar gibi) merkeze alınmasıyla oluşturulan farklı meslek sınıflandırmaları söz konusudur (detaylı bilgi için bkz. Hughes, 2000; Köksalan ve Çelkan, 2018; Sunar 2020).

Türkiye’de mesleki sınıflandırmalar içerisinde gelir bakımından yapılan kategorilendirme mesleğin doğrudan 1, 2, 3 ve 4. sınıf meslekler olarak derecelendirilmesi bağlamındadır. Hamallık mesleği bu sınıflandırmalar içerisinde gelir dağılımı bakımından *3.Sınıf Meslekler* kategorisinde değerlendirilir ve bu tür mesleklerin temel belirleyicisi insan gücüne dayalı olmasıdır. Bu tür meslekler ikinci sınıf mesleğe göre prestiji düşük ancak dördüncü sınıf mesleğe göre prestiji yüksek meslekleri kapsar (bkz. Köksalan ve Ceylan, 2018, s. 1224). Sunar (2020, s. 43) ise mesleki itibar açısından Güçlü, Eğitimli yüksek vasıflı, Vasıflı rutin, Zanaat ve esnaf meslekleri ve bedensel meslekler olmak üzere beşli bir sınıflandırma ileri sürer. Hamallık mesleği bu sınıflandırmada bedensel çalışmayı ve kirlenmeyi içeren, güvencesi düşük, iş güvenliği az olan ve daha az kazanan bedensel meslekler kategorisinde ele alınır.

Hamallığın bedensel bir meslek olarak beliren temel niteliklerine paralel günümüzde hamallık mesleği genellikle enformel işler bağlamında değerlendirilir. Enformel işler, formel alandan dışlanan işgücü fazlasının kanun ile düzenlenmemiş, geçim temelli iktisadi etkinlikleri kapsar. Formel çalışma, kentsel bölgelerde yoğunlukla bulunan sanayi, ticari ve hizmet sektörlerinde daimi veya geçici işlerde istihdam edilenleri ifade eder. Enformel çalışma ilişkileri ise göçle birlikte kentsel alanlara gelen ve formel işgücü piyasasında kendilerine sürekli bir iş bulamayan, günübirlik ya da geçici işlerde çalışan niteliksiz işgücünü karşılar. Enformel çalışma anlayışında ücretler piyasaya endeksli değişebilir, örgütlülük, sosyal güvenlik ve toplu sözleşmenin olmaması bakımından çalışma şartları formel işgücüne göre oldukça düzensizdir. Bu açıdan enformel çalışma, güvencesiz iş koşulları ve yoksulluk gibi birçok toplumsal dezavantajlı özelliklerle birlikte anılır (Erdut, 2005, s. 12-13).

Enformel işlerde çalışmanın bazı temel nitelikleri söz konusudur. Bunlar; enformel sektörün büyüklüğüne ilişkin herhangi bir gerçekçi tahminin yapılamaması, enformel işlerde çalışanların ortak özelliklere (ekonomik olarak savunmasız ve formel sektörlerde çalışma olanakları çok az ya da sınırlı, farklı etnik kökenlere) sahip olması, bu sektörde çalışanların genellikle düşük ücret, geçici çalışma, yasal güvenceden yoksunluk, sendikal ve iş açısından örgütsüzlükle yüzleşmesi ve bu sektörde çalışma teknolojilerinin ilkel ve çalışma verimliliğinin düşük olmasıdır (Akgeyik vd. 2004, s. 99). Enformel çalışmanın

temelinde korumasızlık, kurlsızlık ve güvencesizlik yer alır. Bu tür işlerde çalışmanın merkezi güdüsünü bir gün önceki kazanılan gelirden daha fazla para kazanılacağına duyulan umut oluşturur. Fakat formel işlere giriş zorluğu ve stabil yapının varlığı enformel alanda çalışmaya dair talebi her geçen gün arttırır (Erkul ve Kanyılmaz, 2012, s. 42). Dolayısıyla enformel işlerin yaygınlaşmasında bir dizi faktörün rol oynadığı savunulabilir. Genel anlamda göç, kentleşme, nüfus yoğunluğunun artması, hızlı endüstriyel gelişme kaynaklı sorunlar enformelliğin ortaya çıkmasında ve gelişim göstermesinde temel etmenlerdir. Bunun yanında enformel işlerin genişlemesinde özellikle homojen yapıdaki orta sınıf piyasaların parçalanmasıyla ana ekonomik faaliyetlerdeki mal ve hizmet talebinin artması ve formel ekonomide mal ve hizmet satın alamayan düşük gelirli grupların varlığı önemli etkenlerdir. Ayrıca farklı sektörlerdeki kar elde etmede yaşanan derin eşitsizliklerde bu duruma kaynaklık etmektedir (Akgeyik vd. 2004, s.102).

Bromley, enformel işlerin temel karakteristikleri olarak etkinliklere giriş kolaylığı, mevcut imkan ve kaynaklara duyulan güven, küçük çaplı işler, emek yoğun çalışma, formel eğitimin dışında kazanılan beceriler ve düzenli olmayan rekabetçi piyasa gibi etmenleri sıralar (1979, s.1033). Enformel işlerde çalışanların yaptıkları işler çeşitlilik arz eder ve bu alanda birçok iş kolundan söz edilebilir, bunlardan bazı iş kolları o ülkelere özgüdür. Mesela Uzakdoğu ülkelerinde bisikletle yolcu taşınması, akarsulardaki kayıklar üzerinde sebze ve meyve satılması, çekçek arabaları ile yolcu taşınması gibi. Ülkemizde ise enformel alan içerisinde yer alan meslekler olarak seyyar satıcılar, işportacılar, kapıdan pazarlama yapanlar, bohçacılar, çocuk bakıcıları, ev temizliğine gidenler, hamallar, otoparkçılar, sokakta çalışan çocuklar, çöp toplayıcıları, dilenciler, tartıcılar sayılabilir (Kılıç, 2010, s. 21).

Hamalların taşıma işlerinde çalışmaları daha çok enformel ilişki ağları biçiminde organize edilir. Yabancı literatürde de taşımacılık alanında enformel emek biçimlerinin olduğu görülür. Örneğin alan yazında “coolie” olarak yer alan ve özellikle Çinli amele/hamal emeğini karşılayan ve tarihsel açıdan 18.yy-19.yy arasında dünyaya yayılan işgücü üzerine araştırmalar önemli bir yere sahiptir. Bu işgücü düzensiz, düşük ücretli ve kötü çalışma koşullarını içeren bir emek kesimini karşılar (bkz. Farley, 1968; Hu-Dehart, 1994; Rhoads, 2002). Kang (1974, s. 7)’a göre *coolie*ler toplumun en alt basamağında bulunur. Yabancı patronlar, Çinli kapitalistler ve işçi simsarları muazzam zenginlikler elde etmek için bu bedenleri sömürür. Çalışma şartları da bir o kadar aşağılayıcıdır. Limanda çalışan *coolie*lere iki ayaklı yük hayvanları gibi davranılır ve gerçek şu ki, bir gün içinde rıhtım hamalları yük hayvanlarından daha uzun süre ve daha çok çalışır.

Yerli literatüre bakıldığında ise hamallık mesleği enformel iş/meslek sınıfları arasında sıralanır. Mesela Erkul ve Kanyılmaz(2012, s.41)'a göre genel olarak enformel işlerde çalışanlar, bireysel olarak çalışanlar, ev ekonomisi bağlamında faaliyette bulunanlar ve küçük ölçekli üreticiler olarak sınıflandırılabilir. Bireysel olarak çalışanlar mesleki anlamda daha çok inşaat işçileri, seyyar satıcılar, hamallar, hurda/çöp/kâğıt toplayıcıları, baca temizleyicilerini kapsar. Bu bağlamlardan hareketle hamallık mesleğini enformel çalışma ilişkilerinin yoğun bir biçimde işletildiği bir alan olarak değerlendirmek mümkündür. Araştırmada günümüz hamalları, enformelliğin kaynaklık ettiği benzer nitelikler çerçevesinde analiz edilebilir bir kategori olarak görülebilir.

İlgili yazın incelendiğinde hamallık mesleği üzerine gerçekleştirilen araştırmaların sınırlılığı söz konusudur. Hamallık mesleği daha çok tarihsel-politik açıdan ele alınmasına karşın antropolojik ve sosyo-kültürel-ekonomik bakış açılarından hareketle de analizle analize tabi tutulmuştur. Bahram M. Tavakolian 1974 yılında doktora tezi olarak Türkiye'de Ankara hamallarının göç süreçlerinde etkili olan toplumsal ve kültürel faktörleri ele aldığı antropolojik araştırmayla hamallık mesleğine dair ilk çalışmalardan birini literatüre kazandırmıştır. 1979 yılında Ali Çankaya "İstanbul İlindeki Hamalların Sosyo-ekonomik ve Kültürel Yapılarıyla İlgili Bir Çalışma" başlıklı antropoloji bitirme tezini İstanbul'da yaşayan hamallık mesleğine mensup 50 hamal üzerine gerçekleştirdiği anket çalışmasına dayandırmıştır. Özellikle ailesi İstanbul'da bulunan ve ailesi memlekette olan hamalların karşılaştırmalı analizi yapılarak toplumsal alanda görünürlükleri, ekonomik durumları ve kültürel yapıyla ilişkiselliği bağlamında değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Kolukırık ve Oğuz ise 2008 yılında hamallık mesleğini, formel ve enformel emek biçimi çerçevesinden hareketle Isparta ilindeki hamallar üzerine sosyolojik bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırmada 150 hamala 34 sorudan oluşan anket formu uygulanmıştır. Bu sorular hamalın kim olduğu, hamalların çalışma şartlarının ne olduğu, hangi mekânları paylaştıkları, mesleğe dair eleştirel bakışları, sosyal güvence ve gelir durumları, örgütsüzlükleri vb. konulara yöneliktir. Bu bağlamda elde edilen nicel veriler 12 hamal ile gerçekleştirilen mülakatlarla da desteklenerek yorumlanmıştır.

Bu araştırma ise Elazığ merkezde hamalların tek ve yoğunluklu toplanma mekanlarında iş bekleyen/arayan hamalların mesleki, tecrübi anlam dünyalarından hareketle hamallara ilişkin betimsel bir profil ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında enformel bir meslek olarak hamallığı ev taşıma işleri bağlamında icra edenlerin sosyo-demografik özellikleri, iş yaşamları, deneyimleri, çalışma koşulları, taşıma işlerinin hamallar üzerindeki

fiziksel/bedensel ve ruhsal etkileri, toplumsal çevrenin mesleğe dair bakış açısının hamallarca anlamlandırılma biçimleri, mesleğin geleceğine ve gençlerin mesleği sürdürme eğilimlerine ilişkin algıları yanında teknolojik gelişmelere paralel asansörlü, şirket odaklı taşıma işlerinin yaygınlaşması, yaşanan yabancı göçlerle birlikte göçmen işgücünün hamal piyasasını etkileme potansiyeli ve hamalların gelecek konusundaki beklentilerine ilişkin önemli verilere ulaşılmıştır. Mevcut literatür değerlendirildiğinde bu araştırma bilimsel yönelimi açısından hamallık mesleğini anlamaya dönük özgün çalışmalardan birini oluşturduğu söylenebilir.

TAŞIMA İŞLERİNDE ÇALIŞAN HAMALLAR VE HAMALLIK MESLEĞİ: SOSYO-TARİHSEL GÖRÜNÜM

Dünyanın en eski uğraş alanlarından biri de taşıma işlerine ilişkindir. Taşımacılık daha çok beden gücü ya da yardımcı (teknolojik kapasitesi belirli seviyelerde olan araç ve gereçlerle) güçlerle gerçekleştirilen ve ilk insanın ortaya çıkışından bu yana varlığını devam ettiren temel emek biçimlerinden biridir. Toplumsal yaşam açısından değerlendirildiğinde günümüzde hamal, taşıma işleriyle uğraşan, gündelik olarak çalışan, gayri resmi çalışma kurallarına tabi olan ve düzensiz işler yapan kişi olarak görülür. Ancak hamallık mesleği, toplumsal tarihimiz bakımından incelendiğinde önemli bir arka plana sahip olduğu anlaşılır.

Daha önceki dönemlerde de hamalların varlığı sosyal bir gerçekliktir. Ancak toplumsal tarihimizde hamallık mesleği ile ilgili izlere 16.yy Osmanlı kayıtlarında rastlıyoruz. 1587'de dönemin İstanbul Kadı'sına yazılan bir fermanla bazı hamalların sakat hayvanlara aşırı yük yükledikleri, bu durumun sonlandırılması adına kethüdalarca uyarı yapılması ve ayrıca bazı hamalların ise ücret tarifelerine aykırı hareket ettikleri, bunların bulunarak cezalandırılması istenir. Yine 1735 tarihli bir fermanla ise taşınan eşyalara zarar verilmemesi, böylesi bir durumda ise bölükbaşlarının zararı karşılaması istenir. Bu dönemlerde hamallar iyi örgütlenmiş bir yapı sergiler. İstanbul'un dünya ticareti açısından gelişen önemine paralel olarak hamallar da işlevselliklerini uzun süre korumuşlardır (Kolukırık ve Oğuz, 2008, s. 299). 19. yy ortalarından itibaren Osmanlı dünya ticareti için önemli bir yere sahip olmasıyla birlikte hamalların istihdam edilme oranları da hızlı bir şekilde artar ve hamallık prestijli bir meslek haline gelir.

Osmanlı döneminde hamallığın Ahilik teşkilatında/loncada kaydı tutulan bir meslek olduğu söylenebilir. Bu dönemlerde hamallar çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulduğu görülür. Küfeci, arkaklı, sırık, sedye hamalları bilinenler arasında yer alır. Daha çok doğu bölgelerinden göçlerle gelen hamal nüfusu, belirli bir yetkinlik

düzeyine göre mesleğe kabul edilirdi. Ehliyetli olmayanlar mesleğe alınmazdı. Bu dönemlerde hamallık, babadan oğula geçen bir niteliğe de sahipti ve halk arasında hamallık saygın bir kesimi karşılardı. Osmanlıda “yiğitbaşı” adı verilen esnaf birliğince hamalların denetimi sağlanırdı. Hamalların başında “hamalbaşı” yer alırdı. Kendisine mensup hamalların her yaptığından (sağlığı, ücreti, iş bulması, yaptıkları gibi) sorumlu kişiydi, hamalbaşı. Dört ile on kişi arasındaki hamal grubundan sorumlu olurlardı (Kırpık, 2013, s. 222-224).

Hamalbaşları güvenilir kişilerden seçilir ve hamalın kazandığının iki katı kadar ücret alırdı. Hamallar bazen düşük ücretlere iş yapsalar da bağlı buldukları lonca tarafından belirlenen tarifeye uygun çalışmaya razı olurlardı. Yani tarife dışında ücret isteme hakları yoktu. Ancak bazı zamanlarda hamalların bu tür kuralları çiğnediğine de rastlanır. Gerçekte o dönemlerde hamalların kazancının yüksek olduğu söylenebilir (Lüleci, 2018, s. 231-232).

Hamalların büyük çoğunluğu Anadolu'nun farklı bölgelerinden büyük kentlere gelen gençlerden oluşurdu. Birkaç yıl hamallık yaptıktan sonra kısa süreliğine memlekete gider, geri dönerlerdi. Hamal kahvehaneleri ortak mekânlarıydı. Hamallar aralarında bir disiplin mekanizması geliştirmişlerdi ve paylaşma, edepli ve sabırlı olma gibi temel düsturları vardı. Hamallar, ağır işlerde çalıştıklarından kendi aralarında bir sağlık fonu, *hamal sandığı*, oluşturmuşlar ve böylece hamalara sağlık-hastalık konusunda bir güvence sağlanmıştı. Bu hamallardan sandığa günlük kesilen paylarla oluşturulmuştur. Yaşanabilecek sorunlara karşı önemli bir destek sağlanmıştı (Kırpık, 2013, s. 225-226).

Osmanlıda ticaretin canlı olduğu liman kentleri özellikle İstanbul'da hamallar, geniş bir çalışma alanına sahiptir. İskele ve limanlardaki malların gemilerden indirilmesi, araçların giremediği dar yollardan hanlara, pazarlara nakledilmesinde hamallar başrolde. Ayrıca kıyılardan iç kesimlere malların taşınması da yine hamallar aracılığıyla gerçekleşir. Bu bakımdan hamallar ticari faaliyetlerin ve gündelik hayatın sürdürülmesinde önemli bir konumdadır (Lüleci, 2018, s. 232). Bu bağlamda hamallık mesleğinin ortaya çıkışında gümrüklerin önemli bir rolü vardır. Yani Osmanlının dünya ticaretine açılması ve stratejik konumu itibarıyla İstanbul gümrüğü gibi ulaşım merkezlerinin varlığı bu alanda ticaretin yoğunlaşmasına ve gelen malların farklı yerlere dağıtımı için hamallara ihtiyaç duyulması, mesleğin yeşermesini ve kök salmasını sağlamıştır (Coşkun, 2012). Kolukırık ve Oğuz (2008, s. 300)'a göre, 16. yy ortalarında İstanbul'da yaşayan hamalların büyük bir bölümünü Ermeni ve Türkler oluşturuyordu. 18. yy da ise Anadolu'nun doğusundaki illerden gelen nüfus hamallarda çoğunluk olmuşlardır. Genelde Kürt kökenli hamallar hemşericilik üzerinden mesleki bir hegemonya

kurmuşlardır. Yakın zamanlara gelindikçe Kürt nüfusun icra ettiği hamallık mesleği, ticaretin gelişmesi ve yeni alanların açılmasıyla birlikte Tokat, Kastamonu, Sivas gibi illerden gelen işgücüyle çeşitlilik kazanmıştır.

20. yy ilk yarısına gelindikçe yaşanan gelişmelerle birlikte ticari ve toplumsal yaşamda da değişimler yaşanmış ve bu zaman zarfında mal sahipleri ürünlerini/mallarını nakledebilmek için hamallara gereksinim duymuştur. Bu durum Anadolu'nun kırsal bölgelerinden birçok kişinin ırgatlık ve amelelik için büyük kentlere göçüne neden olmuştur. 1950li yıllarda ise sanayileşmedeki ilerlemelere binaen hamallar, ameleler, ırgatlar sanayi sektöründe istihdam edilmeye başlanmıştır. İlerleyen yıllarda yaşanan ekonomik krizlere paralel işten çıkarılan kesimler, bir yandan işsizlik sorunuyla boğuşurken diğer yandan da daha çok işi daha az ücretlere yapar hale gelmiştir (Günay, 2008'den akt. Kolukıncık ve Oğuz, 2008, s. 301).

1970'li yıllardan itibaren genel olarak mesleki yapılar dönüşüme uğramaktadır. Çünkü Batı merkezli sanayi sonrası toplumu karşılayan teknik ve ekonomik değişimler, ülkemizde de iş yaşamı, işgücü piyasaları ve mesleki yapılar üzerinde dönüştürücü etki yaratmıştır. İşgücü piyasasında esnek, enformel işler bağlamında standart-dışı çalışma biçimleri yaygınlaşmıştır. Sanayi toplumunda işgücüne olan ihtiyaçtan dolayı ahlaki bir erdem olarak görülen iş/çalışma, sanayi sonrası toplumlarda ciddi bir değişim geçirmiş ve belirsizlik, akışkanlık, risk, kırılabilirlik ve güvencesizlik (Sunar ve Kaya, 2018, s. 15- 22) en temel nitelikler olarak öne çıkmıştır.

Günümüze gelindikçe iş/çalışma yaşamında yaşanan dönüşümlerle birlikte taşıma işlerinde de çalışanların varlığı toplumsal bir gerçeklik olarak kendini belirgin kılar ve özellikle Doğu-Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere birçok ilden büyükşehirlere "taşı toprağı altın" anlayışı üzerinden bakılarak göç edilir. Çalışabilecek düzenli bir iş bulamayınca da son çare olarak yük taşıma işleri yani hamallık yapılır. Ancak günümüzde İstanbul'da hamallık yaparak yaşamını kazanmak isteyenlerin uyması gereken şartlar vardır. Örneğin Eminönü'nde 1000-1500 hamalın çalıştığı ve yazılı olmayan kurallara göre sorumluluk taşıdıkları ifade edilir. Öncelikle hamal olabilmek için bölgede etkili ve yetkili kişilere hava parası verebilecek derecede sermayeye sahip olmalıdır. Mesela üç yüz bin ile altı yüz bin Türk lirası arasında değişen *semer parası* verme zorunluluğu vardır. Ayrıca *hamal bölüklerine* kayıt yapılmalıdır (Külsoy, 2018).

Günümüzde birçok ilde ama özellikle büyükşehirlerde hamalların çalışma yaşamındaki varlığı devam etmektedir. Ancak geçmişteki itibarını arar

durumdadır. Çünkü enformelleşmenin yaygınlaşması, teknolojik araç gereçlerin taşıma işlerini kolaylaştırması, dolaşım ağlarının gelişimi, şirketleşme gibi etkenler hamallık mesleğinin dönüşmesine yol açmakta ve hamallığı yok olmaya yüz tutmuş meslekler arasına indirgemektedir. Elazığ ilinde de belirli alanlarda hamalların var olduğu bilinir. Ancak forklift, asansör vb. araçların yaygınlaşması hamalların iş alanlarını daraltmakta ve yeni neslin bu mesleği devam ettirmeye eğilimli olmamaları gibi nedenler, hamallığın sürdürülebilir niteliğini zayıflatmaktadır.

YÖNTEM

Nitel araştırmada tüm sosyal uygulamalar, bütüncül bir perspektifle ve yorumlayıcı bir yaklaşımla ele alınır. Nitel araştırmalar, daha çok mülakatlar, gözlemler ve veri analizlerini kapsar (Tracy, 2020, s. 4). Ayrıca nitel araştırmada, konuya ilişkin olay ve olguların niteliğini öne çıkarmayı amaç edinir ve ilgili olguların varlığına ve anlamına odaklanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 255). Araştırılan olgu ve olaylar kendi bağlamında ve bireylerin atfettikleri anlamlar üzerinden yorumlanır. Ev taşıma işlerinde çalışan hamalları konu edinen bu araştırma, nitel araştırma modellerinden fenomenolojik desen bağlamında ele alınmaktadır. Fenomenolojik araştırma deseni kişilerin bir fenomen ya da kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamı üzerine odaklanır (Creswell, 2013, s. 77). Hamalların çalışma yaşamlarından hareketle edindikleri deneyimler üzerinden anlam dünyaları fenomenolojik bir yaklaşımla deşifre edilmeye çalışılmaktadır. Fenomenolojik bakış açısının sunduğu bu temel çerçevesinde çalışmada, hamalların ağır iş niteliğindeki taşıma işlerinin doğasına yoğunlaşmaktadır.

Sosyolojik metodolojide fenomenolojik perspektif E. Husserl ve A. Schutz'un çalışmaları üzerine temellenir. Husserl (2003, s. 26)'e göre, fenomenolojinin görevi edim, anlam ve nesne arasındaki ilişkileri açıklığa kavuşturmadır. Fenomenolojik yaklaşım bunu görerek, aydınlatarak, anlam belirleyerek ve anlam ayrımı yaparak gerçekleştirir. Bu anlamda ilişkisellikler, karşılaştırmalar, bağlantılar, ayrımlar, parçalamalar *saf* haliyle değerlendirilir. Schutz ise fenomenoloji bağlamında gündelik toplumsal hayatın onu tecrübe edenler üzerinden araştırılması gerektiğini vurgular. Ona göre her birey toplumsal dünyaya ilişkin belirli bir niteliğe ve içeriğe sahip bilgi ağından hareketle gündelik hayatını oluşturur ve yaşamını idame ettirirken bu networkun odağında kendisini bulur. Çünkü herhangi bir vakitte dünyanın nasıl algılandığı ya da deneyimlendiği o anki bu ağın neresinde yer aldığıyla ilişkilidir (Yılmaz, 2021, s. 151). Fenomenolojik yaklaşımda ana düşünce, tek tek insanların bakış açılarından bakarak onların bireysel anlam yapılarını, niyetlerini anlamaya çalışmaktır. Burada şeylerin varlığının ve özünün

kavranması temel amaçtır. Graumann ve Métraux günümüzdeki araştırmalar açısından fenomenolojik yönelimin özellikle belirli konularla ilgili öznenin perspektifinden geniş bir profil sunması gibi betimsel bir işlevinin olduğunu ifade ederler (Mayring, 2011, s. 110-113).

Araştırma Grubu

Bu çalışmanın araştırma grubunu Elazığ ili merkezinde bulunan ve çoğunlukla Saray Camii meydanı ve çevresindeki mekanlarda iş bekleyen/arayan ve enformel çalışma ilişkileri bağlamında hamallık mesleğini icra eden bireyler oluşturmaktadır. Araştırma grubu seçilirken amaçlı örneklem tekniği kapsamında hamallık mesleğine ilişkin farklı tecrübe seviyelerine sahip kişiler tercih edilmiştir. Bu bağlamda hamalların tek ve yoğun bir biçimde toplanma alanları olan meydan ve etrafındaki kahvehane, çay ocağı gibi yerlerde katılımcılara ulaşılmıştır. Bu araştırmaya konu olan veriler, 26.11.2021- 15.01.2022 tarihleri arasında yapılan görüşmeler ve gözlemlere dayandırılmıştır. Araştırma kapsamında ikisi sondaj görüşme olmak üzere toplamda 17 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcı sayısının sınırlandırılması/ belirlenmesi, verilerin doygunluğa ulaşmasıyla doğrudan ilişkilidir. Eğer görüşmelerde yeni bir durum ile karşılaşılıyorsa verilerin doygunluğu söz konusudur. Böylece veri toplama sürecinin durdurulması önerilen bir durumdur (Cresswell, 2017, s. 189). Sondaj görüşmeler vasıtasıyla elde edilen ve araştırma açısından işlevsel görülen veriler de araştırmaya dâhil edilmiştir. Nitel araştırma sırasında kendileriyle mülakatlar gerçekleştirilen katılımcılar metin içerisinde K-1 (Katılımcı-1), K-2 (Katılımcı-2) vb. kısaltmalar kullanılarak verilmiştir. Araştırmada katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1 de belirtildiği gibidir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Yaş	Eğitim Durumu
K-1	52	İlkokul mezunu
K-2	42	İlkokul mezunu
K-3	57	Okur-Yazar
K-4	50	İlkokul mezunu
K-5	21	Lise mezunu
K-6	23	Ortaokul mezunu
K-7	41	İlkokul mezunu
K-8	44	İlkokul mezunu
K-9	50	İlkokul mezunu

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Yaş	Eğitim Durumu
K-10	41	Ortaokul mezunu
K-11	64	Okur-Yazar
K-12	44	İlkokul mezunu
K-13	49	Ortaokul mezunu
K-14	19	Ortaokul mezunu
K-15	42	İlkokul mezunu
K-16	57	Ortaokul mezunu
K-17	52	İlkokul mezunu

Veri Toplama Süreci

Bu araştırmaya konu olan veriler Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurul'unun 30.09.2021 tarihli, E-97132852-302.14.01-91500 sayılı kararına uygun yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla elde edilmiştir. Bu formlar araştırmacı tarafından literatür araştırmasıyla biçimlendirilen ve cevaplanması beklenen soruları kapsar. Yarı yapılandırılmış görüşme formları, görüşmenin akışını belirleme, ihtiyaç duyulduğunda alt soruların sorularak yanıtların detaylandırılmasına imkân sağlama ve aynı zamanda bazı konuların açıklığa kavuşturulması noktasında katılımcıların denetiminden geçmesi bakımından işlevsel görülür. Araştırmada veri toplama amacıyla kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formları on sorudan oluşturulmuştur. Soruların güvenilirliği için alan araştırması öncesinde pilot uygulama gerçekleştirilerek sorular yeniden değerlendirilmiş ve bu bağlamda geliştirilmiştir. Son aşamada görüşme formları “Kendi bakış açılarından hamallık mesleği nasıl betimlenmektedir?” sorusunu açacak/ ayrıntılandırarak biçimde belirlenmiştir. Araştırma kapsamına alınan görüşmeciler, gerek araştırmacının gözlem ve deneyimleri gerekse katılımcıların hamal olduklarını ve özellikle ev taşıma işlerinde çalıştıklarını beyan etmeleri bağlamında oluşturulmuştur.

Görüşmeler hamalların yoğun olarak buldukları (bu arada iş beklemedikleri/ aradıkları) kahvehanelerde, çay ocaklarında ve cami meydanında gönüllülük esasına göre gerçekleştirilmiştir. Yapılan 17 görüşmeden 3'ü katılımcıların izni ile ses kaydına alınmıştır. 14 görüşme ise araştırmacı tarafından mülakat sırasında elle yazılı olarak nota dönüştürülmüştür. Ses kayıtları da yazılı hale getirildikten sonra notlar üzerinden temalarına göre deşifre işlemi yapılmıştır.

Araştırma Verilerinin Analizi

Bu araştırmada elde edilen veriler fenomenolojik analiz bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırmacı fenomenolojik çözümlemede ilk olarak incelenen fenomenle ilişkili kişisel deneyimleri betimlemeye çalışır. Araştırmacı doğrudan katılımcılara odaklanır ve katılımcıların önemli ifadelerini anlam birimleri ya da belirli temalar üzerinden sınıflandırma yoluna gider (Creswell, 2013, s. 193). Bu çerçevede araştırmada, katılımcıların hamallık mesleğine dair kendi bakış açıları ve tecrübelerinden hareketle çalışma yaşamları ve buna ilişkin algıları betimlenmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

Alan araştırması bağlamında elde edilen veriler dört ana tema biçiminde tasnife tabi tutulmuştur. Bunlar, öncelikle hamalların sosyo-demografik nitelikleri kapsamında oluşan genel profilleri, daha sonra çalışma şartları ve bu minvalde edindikleri tecrübeler kapsamında iş yaşamlarının doğası, ardından mesleğin icra edenleri etkilediği noktalar ve meslek üzerinde etkili olan gelişmelere ilişkin hamalların bakış açıları ve son olarak da boş zamana-geleceğe dair algıları çerçevesinde veriler yorumlanmıştır.

Sosyo-Demografik Özellikler

Elazığ ilinde özellikle ev taşıma işlerinde hamallık mesleğini icra edenlerin yaş dağılımına bakıldığında görüşülenlerin yaş ortalaması 44'tür. Taşıma işlerinde daha çok orta yaş kategorisinin egemenliği söz konusudur. Bu durum yapılan işin doğasıyla açıklanabilir. Katılımcılar tarafından hamallık, beden gücüne dayalı ve ağır işleri içeren bir meslek olarak değerlendirilir:

“Bu işler beden işi.” (K-1).

“Eşya taşımak öyle kolay iş değil, ağır iş, bu işler. Bedenen zorlanıyorsun.” (K-2).

“Bu işlerin zorluğu çoktur, ağır iştir.” (K-3) ifadeleri taşıma işlerinin temel niteliğini açıklamaktadır. Bu işlerin diğer enformel çalışma biçimlerinde/ mesleklerde (inşaat işçiliği, hurdacılık vb.) olduğu gibi fiziki güce dayalı işler olarak görüldüğü katılımcılarca da beyan edilmiştir.

Görüşülenlerin eğitim düzeyleri genel olarak düşüktür. Katılımcıların büyük çoğunluğu ilkökul ve ortaokul mezunudur. Bu durum, hamalların içinde buldukları şartların açıklanması bakımından işlevseldir.

“Okul okumadık, hiçbir zanaatımız da olmadığından dolayı bu işlerde hep çalıştım” (K-1).

“Okumadık, mecbur bu işi yapıyoruz.” (K-4).

Taşıma işlerinde çalışanların 5’ü ortaokul mezunu, 1’i ise lise mezunudur. Bunlar daha çok genç kategorisinde çalışanlardır. Bu kategorideki katılımcılar işsizlik nedeniyle bu alana yöneldiklerini beyan etmişlerdir.

“1 senedir bu işler için meydana geliyorum. İş bulamıyorum, evde de olmuyor. Babamın zoruyla meydana geliyorum. Bir iş çıkar diye...”(K-5).

“Tam okuyamadım, aile sıkıntısı vardı, her yere başvurduğum iş de yok zaten. Ben de buraya (meydanı kastederek) geliyorum”(K-6).

Erkul ve Kanyılmaz (2012, s. 46)’a göre bireysel olarak eğitim seviyesinin düşüklüğü, formel işgücüne katılımı kısıtlar/engel olur ve işsizliğin en temel nedeni olarak görülür. Dolayısıyla eğitimsiz/eğitim seviyesi düşük bireyler kendilerini enformel alanın içinde bulurlar. Böylelikle yaşamını idame ettirebilmek amacıyla enformel işleri yapmaktan başka çareleri kalmaz.

Görüşülenlerin büyük çoğunluğunun medeni durumu evlidir. Genç kategorisinde yer alan 2 hamal bekâr, biri ise boşanmış durumdadır. Evli olmak ücret getiren bir işe ihtiyaç duymayı da beraberinde getirir. Çünkü yaşamın idamesi ve temel gereksinimlerin karşılanması sorumluluğunu taşıyan çalışanlar bunun baskısını yoğun bir biçimde yaşadıklarını belirtmişlerdir:

“Çocuklarım var, öğrenciler, işte geçimimizi yaparsak yeter bize.” (K-7)

“Evliyim, ancak kendi idaremizi yapıyoruz.” (K-8).

“Çocuklarım var, evim kira eklemek paramızı çıkarmak için bu işlere katlanıyorum.”(K-9).

Bu durumu hamallar, kent yaşamının dayattığı birçok olumsuzluk ile baş etmede ve geçinme stratejisi geliştirmede bir zorunluluk olarak algırlar. Çünkü hamallar için kent hayatının dezavantajlılığı içinde ayakta kalabilme ve geçinebilecek gelirin elde edilmesi ailenin sürdürülebilirliği bakımından en temel sorundur.

Sosyal güvence durumlarına bakıldığında araştırmaya katılanların 13’ü yeşil kartlıdır. Diğerleri ise 2’si SGK (Tarım Bağ kur primlerini kendi yatırıyor), biri malulen emekli ve biri de herhangi bir sosyal güvenceye sahip değildir. Bu bakımdan hamalların sosyal güvencelerden çoğunlukla sınırlı seviyelerde faydalandıkları söylenebilir. Tarım Bağ kur primi ödeyerek sosyal güvenlik uygulamalarından faydalanan çalışanlar artan prim ödemelerinin de kendilerini zora soktuğunu belirtmişlerdir. Malulen emekli olduğunu ifade eden görüşmeci, daha önce İzmir’de fabrikada çalıştığını, iş kazası sonucu emekli olduğunu ama

geçinememesi nedeniyle bu işleri yapma zorunluluğu doğduğunu belirtmiştir. Sosyal güvencesi olmadığını beyan eden görüşmeci ise parçalanmış bir ailenin dezavantajlılığını da yaşadığını ve bu işlere mecbur kaldığını ifade etmiştir.

İkamet edilen meskenin statüsü açısından görüşülenlerin 10'u oturdukları ev kendilerine aittir. Araştırmaya katılanların 4'ü ise 800 ile 1500 tl arasında kiralık evlerde ikamet ettiğini belirtmiştir. Hamalların 2'si babalarıyla aynı evi paylaştığını, biri ise dedesiyle birlikte ilçede kaldığını beyan etmiştir. Oturdukları evin mülkiyet durumu güven ve güvensizlik bağlarının güçlenmesinde ve zayıflamasında önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü ev sahibi olmak en azından her ay verilmesi gerekli bir borcun yarattığı gerilimlerden insanlara korunaklı bir alan yaratır. Ama kiracı olmak ücret getiren bir işe insanları bağlı ve mecbur kılmaktadır.

Görüşülenler, çok çocuklu aile yapısına sahiptir. Onların bakmakla yükümlü oldukları çocukların önemli bir kısmı da formel eğitime katılım sağlamaktadır. Ebeveyn olarak bunlara bakmakla yükümlü hane reisleri yani hamallar çocuklarının okuması için de ciddi çabalara girdiklerini beyan etmişlerdir. Yine bazı hamallar, sosyal yardım kurumlarından öğrencileri için aynı ve nakdi destekler aldıklarını da belirtmişlerdir:

“Bu iş yapmamın sebebi eve ekmek götürmek için, çocuklarım var. Mecburuz bu işi yapmaya.” (K-10).

“Öğrencilerim var, onların okul masrafı çok, devlet yardım veriyor 3 ayda bir. O da iyi oluyor bizim için.” (K-7) ifadeleri bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Araştırmaya katılanların (*uygulama sürecinde*) aylık ortalama gelirleri 2500-3500 Türk lirası arasında değişmektedir. Özellikle bahar aylarıyla birlikte ev taşıma oranlarındaki artışa paralel olarak hamalların bu işlerden elde ettikleri gelirden de artışların olduğu belirtilmiştir. Sonbahar ve kış aylarıyla birlikte taşınma faaliyetlerindeki düşüş hamalların işlerine de yansıtıldığı ve bu durumun hamalların daha az gelir elde etmelerine yol açtığı ifade edilmiştir. Bunun yanında özellikle genç hamallar arasında ortalama gelirin daha da düştüğü tespit edilmiştir. Örneğin bu kapsamda görüşülenlerin 1000-2000 arasında değişen gelirleri olduğunu belirtmeleri dikkat çekicidir. Aslında genel olarak değerlendirildiğinde ülkemizdeki açlık ve yoksulluk sınırları gelir açısından göz önünde tutulduğunda hamalların gelirlerinin düşük düzeylerde olduğu söylenebilir.

Dünyanın Yükünü Taşıyan Hamallar: İş Yaşamları, Çalışma Şartları ve İlişkili Deneyimleri

Çalışma yaşamının temel gerçekliklerinden biri de iş bulma niyetiyle girişilen göç faaliyetidir. Görüşmelere katılanlar arasında da büyük çoğunluğun belirli bir göç deneyimine sahip olduğu belirlenmiştir. Görüşülenler genellikle merkez ve ilçe köylerin yanında Bingöl, Diyarbakır, Tunceli gibi çevre illerin kırsal bölgelerinden kent merkezine gerçekleştirdikleri göçler bağlamında ücret getirecek bir işte çalışma amacını gerçekleştirmeye çalıştıklarını ve ilk dönemlerde daha çok kente uyum, belirli bir mesleğin olmayışının ve gündelik/değişken işlerde çalışmanın dezavantajlarını yaşadıklarını beyan etmişlerdir:

“Elazığ’a bağlı Balpınar köyünden 1987 yılında kente göçle geldim, ilk başlarda bağ bahçe belleme işlerinde çalıştım, daha sonra da taşıma işlerine girdim. Hiçbir zanaatımız olmadığından dolayı bu işe girdik ve devam ettik bu güne kadar.” (K-1).

“35 yıldır bu işlerde çalışıyorum, daha önce inşaatlarda çalıştım, çobanlık yaptım, Köyümüz Diyarbakır ili Dicle ilçesine bağlı, buraya göç ettikten sonra meydana gelmeye başladım ve şimdiye kadar da taşıma işleri çıkarsa giderim. Gelirimiz yoktur, ondan dolayı bu işlere gelirim.” (K-3) cümleleri buna ilişkindir.

Lordoğlu (1998:5)’na göre enformel çalışma ilişkileri kırsal alandan gelen göçler ve kentleşme faktörlerinden etkilenirken özellikle 1980li yıllardan itibaren yaygınlık kazanır. Birçok kentte enformel işlerin benzer süreçlerden etkilendiği söylenebilir. Bu anlamda göç deneyimi hamalların anlam dünyalarının biçimlenmesinde önemli görülebilir. Çünkü ilk kente geliş ile tecrübe edilen yabancılaşma, çaresizlik gündelik yaşamın idame ettirilmesinde ücret getiren bir işte çalışmayı zorunluluk olarak dayatır. Bu durumu formel alana geçişteki zorluklar da besler. Dolayısıyla insanlar için bu alanda çalışma olağan hale gelir.

Görüşülenler arasında mesleki tecrübe açısından farklılaşmaların olması ve çeşitli nedenlerden ötürü bu işlere başlanması dikkat çekicidir. Piyasada 30-35 senedir bu işlerde çalışanların var olması yanında bu işleri 5-10 senedir icra edenler de vardır. Yine meslekte daha yeni yani 1-5 sene arası çalışanlar da mevcuttur. Genel olarak hamallık mesleğine mecburiyetten, çaresizlikten ve başka yapacak iş bulamamaktan başladığı ifade edilmiştir:

“30 yıldır hamallık yaparım bu piyasada. Daha önce başka işler yapardım. Bu işe bir kere girelim dedik daha da çıkamadık. Açıkçası bu işi benim ve çevremdekilerin tercih etmesi hep mecburiyetten.” (K-11).

“20 senedir meydana geliyorum ve bu işleri yapıyorum. Daha önce başka iş yapmadım. Gençlik bu işe başladık, şimdiye kadar.”(K-12).

“16 senedir hamallık yapıyorum 10 seneye yakın bir beyaz eşya firmasının eşyalarını taşıdım, 6 senedir de meydana geliyor. Bu işe düzgün bir mesleğimin olmamasından başladım, eve eklemek götürebilmek için...”(K-10).

“5-6 yıldır bu işlerde çalışıyorum. Daha önce İzmir’de bir fabrikada çalışıyordum iş kazası geçirdim. Kalça kemiğimde sorun yaşadım. Geçinemediğim için bu işlere mecburiyetten başladım.” (K-13).

“7-8 senedir meydana gelip bu işlere gidiyorum. Daha önce inşaatlarda çalıştım bu işe de mecburiyetten başladım. Meydana geldim, öylece devam ediyor.” (K-2).

“1 senedir bu işlere geliyorum. Başka işlerde çalışmadım. Yapabileceğim başka iş yok, eklemek parası için geliyorum.” (K-14).

Bu durum enformel işler bağlamında ele alınan hamallığın doğasına ilişkin ipuçları sunar. Bu tür işlere başlamadan önceki iş deneyimlerinin hamallık mesleği ile benzer özelliklere sahip olması (işlerin ağır iş statüsünde ve enformel yapıda oluşu) ve bu durumun onların hamallık mesleğine geçişte de fazla bir zorluk yaşamamalarına katkı sağladığı söylenebilir.

Taşıma işlerinde genellikle iş alma şekli işverenlerin/taşınacak eşyası olanların hamallarla meydana gelerek ya da onların cep telefonlarını arayarak kurdukları bir iletişim çerçevesinde biçimlenmektedir. Taşıma işinin hacmine göre 2-6 arasında değişen ekipler halinde taşıma yapılabildiği gibi tek eşyalar için de yevmiye usulüyle işler alındığı belirtilmiştir. Hamallık mesleğinde iş almaya ilişkin farklı yaklaşımların varlığı söz konusudur:

“Ev (eşyası) taşırsız genelde. Hamala ihtiyacı olanlar, ya buralara gelirler ya da bir şekilde bize ulaşırlar (K-11).

İş alma şeklimiz, mal sahibi gelir ücrette anlaşırsak gideriz, ya götürü ya da yevmiye, hangisi uyarsa.” (K-8).

“Yirmi bin kart bastırıp şehrin her tarafına dağıttım, iş alırken genelde telefon ile bana ulaşırlar. Bu şekilde işi bizim ekibe ben ayarlarım. Tabi hısum arkadaş herkes bizim bu işi yaptığımızı bildiği için bu konudaki işlerde bana yönlendirirler. Taşınacak eşyayı görürüz, ona göre götürü hesabında ücret belirleriz. Önce belli bir miktar kaparo alırım işi garanti etmek için daha sonra arkadaşları ararım ve buluşup işimizi yaptıktan sonra toplam parayı aramızda paylaşırsız. İşe ekipten kaç kişi çağırılmışam bir kuruş bile ayırmadan aramızda eşit bölüşürüz. Taşınacak eşyanın fiyatını belirlerken eşyaların işlemlerine göre fiyat vermeye çalışırız. Sarılacak, takılacak eşyanın varlığına ve fazlalığına göre fiyat fazlalaşabilir.”(K-1).

“Çevreden dost, akraba bilirler bu işi yaptığımı, taşıma işi oldu mu bana ulaşırlar, onun dışında buralardayız, hemen her gün, işi olan gelir anlaşırsak gideriz.

İşleri götürü olarak alırsız, fiyat veririz, uyarıya tamam.” (K-10) ifadeleriyle birçok görüşmeci tarafından beyan edilmiştir.

Taşıma işlerinde çalışanların eş dost, akrabaları kendilerinin bu işle meşgul olduklarını bildikleri için çevredekilerin taşıma işlerini kendilerine haber verdiğini ve ayrıca kartvizit bastırarak, telefon numaralarını her yere ilan şeklinde asarak iş bulma stratejisi geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Yine görüşülenlerle mülakatlar sırasında hamalların telefon numaralarını rahatlıkla, bazen de ısrarla ve bir iş çıkabilir ümidiyle not ettirdikleri gözlemlenmiştir. İlk iletişim kurulduktan sonra taşınacak eşyanın niteliği, mesafe, taşınacak kat vb. faktörler bağlamında götürü olarak fiyat verilir, fiyatta anlaşılırsa taşıma günü saati belirlenir.

Ev taşıma işleri bağlamında hamallık mesleğini icra edenler, bu işlerin doğasından kaynaklı risklerinin olduğunu da ifade etmişlerdir. İşin genel niteliğinin beden gücüne dayalı olması ve ağır iş olarak değerlendirilmesi çerçevesinde fiziksel olarak yıpranma, yaralanma, sakatlanma gibi birçok iş kazasına maruz kalma, bu işlerin olağan durumu olarak içselleştirilmiştir. Bu konuda araştırmaya katılanların birçoğu birebir yaşadıklarından hareketle yaptıkları işin taşıdığı riski somutlaştırmaya çalışmıştır. Bu açıdan örneğin:

“Bu işler zor, ağır iş, ölüm riski de var, düşme, sakatlanma da var ne bileyim, dolap üstüne düşebilir, merdivende attığın adıma dikkat etmen gerekir, o derece riskli.” (K-10).

“Bu işlerde sakatlanma riski çoktur, bir işe gittik benim bileğim kırıldı, vallahi 2-3 ay işe gidemedim. Arkadaş dost ahbablar yardım etti o süreçte.” (K-16).

“Taşıma işleri sıkıntılı işler, insanın ayağı kaysa ya bir yerin kırılacak ya da yaralanacaksınız. Eşya taşırken düşmen çok sıkıntılı, ağır iş sonuçta, zor işler... Bizde mecburiyetten geliyoruz zaten.”(K-5).

Bu ifadeler hamalların bu konudaki anlamlandırma biçimlerini gözler önüne sermektedir. Enformel işlerin doğasından kaynaklı riskler hamallık mesleğinde kendini daha belirgin kılar. Çünkü yük, eşya taşıma hamallığın temelidir. Bundan dolayı mesleğe katılım daha çok bu sürecin kabullenilmesi ve içselleştirilmesiyle ilişkilendirilebilir. Tabi ki diğer faktörlerin (eğitimsizlik, çaresizlik gibi) etkileşimiyle birlikte hamallar *dünyanın yükünü taşıma* mücadelesini yoğun bir biçimde yaşarlar.

Aslında mesleğin ve bu tür işlerin taşıdığı riskler aynı zamanda çalışma yaşamında karşılaşılabilecek iş kazalarıyla ilgili de önemli ipuçları vermektedir. Görüşülenler yaşadıkları iş kazalarını birebir kendileri ve şahit oldukları olaylar çerçevesinde aktarmaktadırlar. Bunun yanında iş sahipleri yaşanabilecek kaza durumlarında farklı konumlanışlar sergileyebildikleri de ifade edilmiştir:

“Bu işlerde illaki kaza oluyor, ya sen düşersin ya da üzerine bir şey düşer. Mesela ben kendim yaşadım, parmağım bu işleri yaparken kırıldı.” (K-3).

“İş kazası oluyor, bazen, düşme, sakatlanma, mesela bir arkadaşımız belinden sorun yaşadı, kaç gün işe çıkamadı. Eşya sahipleri hepsi değil ama bazıları iş kazası konusunda sorumluluk almazlar, ama bazısı da derki canınıza bir şey olacağına mala olsun.” (K-4).

İş kazası bazen olabiliyor bu işlerde, ağır iş olduğundan dikkat ister. Şimdi arkadaşlarla bir gün ev taşımaya gidiyoruz. Ev sahibi önde bizde arakasında eşya yüklenmişiz taşıma yapıyoruz. Yukarıda boşluk var üzeri kartonlarla kapatılmış, arkadaş önümde ev sahibi gir içeri diyor, o da giriyor, bir baktık aşağı düştü. Arkadaşın kolu molu kırıldı hep. 40 gün işe çıkamadı. Evde yattı. Ev/eşya sahibi hiç oralı bile olmadı, arkadaşı sormadı bile.”(K-17).

Bu durum enformel yollarla icra edilen işlerin koruma ve güvenceden yoksunluğunun bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Hamallar çoğunlukla işlerinin bu tür doğasının bilincindedirler. Ancak çaresizlikleri, eğitimsiz oluşları, onları bu işten farklı bir iş yapma fikrini çoğunlukla düşünmezler bile.

Görüşülenler arasında taşıma işleri açısından, özellikle ekipçe yapılan işler bağlamında iş arkadaşlığının önemine vurgu söz konusudur. Hamallar arasında bu vurgu şu cümlelerle ifade edilir:

“İllaki iş arkadaşlığımız olur. Sonuçta birlikte çalışıyorsun, zamanının çoğunda yanında senin. Zor günlerde de bir birimize destek oluruz” (K-8).

“ Ekipte herkes birbirini iyi tanır. Yabancı kimse aramızda olmaz. İyi arkadaşlığımız vardır. İnsan tanımadığı biriyle çalışmak istemez.” (K-17).

“..Ekibimiz arasında samimi bir ortam var, birbirimizi iyi tanırız, misafirlik için birbirimizin evlerine gidip geliriz. Mesela ekipten Ahmet benim için kardeşten daha ileridir. Birbirimizi iyi tanır ve birbirimize güveniriz. Zaten bu işte güven olmasa işler yürümez. Bir, beraber yürürsün ikincide seni yarı yolda bırakanlarla bu işe çıkılmaz.”(K-1).

Bu yaklaşımın gelişiminde enformel işlerin yarattığı belirsizlik, güvensizlik, güvencesizlik, akışkanlık ve rekabet merkezi rol oynar. Hamallar, enformel piyasa koşullarının neden olduğu güvensiz iklimden ancak ekip arkadaşlığı vasıtasıyla kurulacak ilişki ağları sayesinde kurtulacaklarına ve kendilerine güvenli liman oluşturabileceklerine inanmaktadırlar.

Taşıma işleri sürekli/daimi işler değildir. Hamallar arasında işsizlik önemli bir sorun olarak algılanmaktadır. Meydan da, kahvehanelerde iş bekleyen çok sayıda

hamal vardır. Bunlar icra ettikleri mesleğin doğasında belirsizliğin olduğunu, bazen iş çıktığını bazen de günlerce iş bulamadıklarını belirtmişlerdir. Bu açıdan zamanlarının büyük bir bölümünü (özellikle ev taşıma işi olmadığı zamanlar) kahvehanelerde geçirdiklerini ve kazandıklarını da buralarda harcadıklarını beyan etmişlerdir:

“Bu işe işsizlikten dolayı başladım. Yapacağım başka iş yoktu. Başka çare bulamadım burada ekmeğimin derdindeyim. Burada işler belirsiz, bazen günlerce bekliyoruz iş çıkmıyor, bunun için belirsizlikten sürekli buralardayız (meydanı kastederek). İş bulmak için buralarda olmak şart, yoksa başkası alır işi.”(K-7).

“ İş varsa işe giderim, yoksa burada ya kahvedeyim ya da meydan da iş bekliyorum. Kahvede de oyun oynarız, kazandığımızı da çaya oyuna veririz.”(K-3).

“İş olmadığı zamanlar buradayız kahvede zaman geçiriyoruz.”(K-12).

“İşsiz kaldığımızda bu işten kazandığımızı yeriz.” (K-2).

“İşsiz kaldığımda borç ediyorum, çalışırsam da ödüyorum.” (K-11).

Bu durum enformel çalışmanın düzensiz yapısından kaynaklanır. Hamallar çoğunlukla sürekli iş çıkmamasından yakınıdır. Aslında işin süreksiz yapısı ve piyasada rekabetin yoğun yaşanması hamalları daima iş bekleyen, teyakkuz halinde gelen müşteriye kaçırmama adına piyasada görünür olmayı gerektiriyor.

Yine işin belirsizliği yanında taşımacılık işlerinin/hamallık mesleğinin hiçbir avantajının olmadığı, mecburiyetten dolayı tercih edildiği, hamallığın birçok dezavantaja sahip olduğu ve bu işlerde dikkat edilmesi gereken noktalar olduğu görüşmeciler tarafından şu ifadelerle dile getirilmiştir:

“ Yaptığımız işlerin hiçbir avantajı yok, bizler mecburiyetten geliyoruz buralara (meydanı kastediyor). Bu işlerin zorluğu çoktur, ağır iştir ama yine de iş bulamıyoruz. Bu işlerde hem kendine hem eşyaya hem de evin herhangi bir yerine hasar vermemek en önemlisi, sonuçta bu işte bir sorumluluk da var yani.” (K-3).

“Ne avantajı.. Sakat bir iş bizi de sakat etti. Ben bu işlere başka çarem olmadığı için geliyorum. Taşımanın her şeyi zordur. Eşyayı 5. Kata çıkar çıkarabilirsen. Mal sahipleri en ufak bir yanlış senin üzerine yıkıyor, paranı kesiyor.”(K-12).

“Bu işleri yaparak kimseye el açmıyorum, en büyük faydası budur benim için. Bu işleri yaparken öncelikle işini dürüst yapman gerekir, Dürüst yaparsan eklemek yersin bu işlerde. Güvenilir olman da gerekir, çok önemli bu, çünkü sana güvenip evini açacak ve eşyalarını sana emanet edecek. Bu işlerde eşyayı nasıl taşıyacağını, adımını nasıl atacağını iyi bilmen gerekir, Yine eşya nasıl sökülür nasıl takılır bilmen lazım.” (K-1).

“Bu işlerde önemli olan şey öncelikle dikkatli olman, çünkü ağır yük taşıdığın için merdiven çıkacaksın, attığın adımı düzgün atacaksın, bu işlerden anlayacaksın. Mesela ilk yük çıkarmaya başladığında hafiften başlamak lazım, bedenini ısıtırmak gerek, sonra ağır eşyaları kaldırmaya geçebilirsin.” (K-4).

Her meslek/uğraş alanının olduğu gibi hamallığın da kendine has avantajları, dezavantajları ve önemsenmesi gereken normları vardır. Enformel işler kent yaşamında ayakta kalabilme, geçinebilme bakımından ücret/gelir getiren yapısıyla değer kazanır. Hamallar taşıma işlerinin birçok riskini bu bağlamda göze alır ve süreci sürdürülebilir kılarlar. Mesleğe dair uyulması ya da dikkat edilmesi gereken kurallar enformel işlerin doğasına uygun olarak formel eğitimin dışında gündelik pratikler dolayımında öğrenilmekte ve deneyimlenmektedir.

Hamallık Mesleği: Etkilenenler ve Etkileyenler

İş yaşamı çalışanları bedensel/fiziksel ve ruhsal açıdan etkileme potansiyeline sahiptir. Görüşülenler arasında hamallık mesleğinin özellikle bedensel sağlık üzerinde doğrudan bir etkisinin olduğu ve ayrıca yapılan işin belirsizlikler barındırması bağlamında ruhsal açıdan da hamalları etkilediği araştırmaya katılanlar tarafından belirtilmiştir. Örneğin;

“Bu işten dolayı bel kayması yaşadım, işe bir ay gidemedim. Bunun yanında sürekli yorgunluk yeterince dinlenememe gibi rahatsızlıklar oluyor.”(K-17).

“Bu işlerden dolayı dizlerimden sakatım ama ne yapayım, mecburum.”(K-9).

“Ben bu işleri yaptım yapalı bel fıtığımda çok çekiyorum, mesela kas fıtığı çıktı bende ameliyat oldum tam iki ay hastanede evde yattım, bu sürede kimse kapımı açmadı, kimse kimseyi düşünmüyor.” (K-3).

“Bu işi yaptığımdan, şimdi ayağımda platin var, fizik tedaviye gidiyorum. Ama ekmeğim işime devam ediyorum, başka çarem yok. İş için sürekli buralardayım (meydan da), iş çıkarsa diye bekliyorum. Psikolojim bozuluyor.” (K-11).

Hamallık mesleği fiziki güce dayalı, ağır işler olarak nitelenmektedir. Taşıma işlerinin bu özelliği hamalların çoğunlukla fiziksel birçok etkiye maruz kalmalarında temel etkindir. Ayrıca işsizlik, belirsizlik ve enformel çalışma yaşamının yarattığı riskli durumlarla baş edebilme çabası hamalların psikolojik sağlıkları üzerinde olumsuz etkiler bırakır.

Hamallık mesleğini icra edenlerin sosyal çevrelerinde nasıl karşılandıkları da bir diğer etki alanı ve hamalların anlam dünyalarının açıklığa kavuşturulması açısından önemli görülmektedir. Bu bakımdan görüşülenlerin şu ifadeleri dikkate değerdir:

“Etrafımdakiler küçük görüyorlar, niye böyle bir işte çalıştığımı soruyorlar, başka iş mi bulamadın diyorlar, ama bilmiyorlar halimizi.”(K-16).

“Çevre bu işlerde çalışmamı iyi karşılamıyor, ağır, zor iş diyor ama ne yapayım elden bir şey gelmiyor.”(K-4).

“Bu işleri yapmamdan dolayı millet hor bakıyor, devamlı işlerde çalışmamı istiyorlar.” (K-2)

“Çevremdeki insanları dinlemiyorum, Mecburum bu işi yapmaya, ekmeğimi kazanıyorum.” (K-10).

“Bu işleri yaptığım için çevrem beni küçük görüyor, sen hamalsın diyorlar, seni insan olarak görmüyorlar.” (K-11).

“Çevremden bu işleri yapmamam sürekli söylenir, sakat kaldın derler ama mecburum kimse ekmek vermez, bize.” (K-15).

Türkiye’de dönüşen çalışma yaşamı ve mesleklerin toplumsal konumuna ilişkin Sunar (2020)’ın yapmış olduğu araştırmaya göre, diğer meslekler arasında hamallık *mesleki itibar* bakımından en son sıralarda yer almaktadır. Bu sonuç hamalların sosyal çevrelerinin kendi mesleklerine ilişkin yaptıkları konumlandırışı destekler niteliktedir. Hamallık mesleğine karşı toplumsal çevrenin atfettiği anlam dışlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Görüşülen hamalların bu durumdan etkilendikleri, ancak daha çok kendi geçimlerine yoğunlaştıkları, ücret getirecek işi sürdürülebilir kılmaya çabaladıkları ve eve ekmek götürme mücadelesi vererek kendi gerçeklikleriyle yüzleştikleri gözlemlenmiştir.

Hamallık mesleğinin geleceğine ve gençlerin mesleğe bakışına ilişkin algı da, üzerinde durulması gereken bir diğer konudur. Bu çerçevede araştırmaya katılanlar, mesleğin sürdürülebilirliği ile ilgili karamsar bir durumun varlığından ve gençlerin hamallık mesleğinde devamlılığı sağlamada ciddi sorunlar yaşadıklarından bahsetmişlerdir. Örneğin

“...bu mesleğin geleceği yoktur, yok. Kimse bu işi yapmaz. Giren de yaşlandığında acısını fazlasıyla çeker.” (K-10).

“Bu işlerin geleceği yok, gençlerinde bu işi yapacağını zannetmiyorum, bazen meydana gelip birkaç gün sonra kayboluyorlar.” (K-2).

“Gençler ne yapsın okumayınca meslek olmayınca bu işlere mecbur kalıyorlar.” (K-13).

“Bu işlerin geleceği yok bir bakıyorsun iş var bir bakıyorsun günlerce gelen giden yok.” (K-5).

“Gençler bu işleri yapamazlar, misal benim oğlum var, zora gelemiyorlar, çalışmazlar hiçbir şekilde...”(K-4).

“Bu mesleğin geleceği yok, bu mesleği öğrenmek için de en az 3 yıl geçmesi lazım. Gençlerde bu yok 1-2 gün geliyor, takılıyor, sonra kayboluyor.” (K-3).

“Gençler bu işi yapmıyor, ağır bir iş kimse çocuğunu bu işlere göndermek de istemiyor. Zamanla bu işi yapanlar da kalmaz, bence”(K-1).

Sunar (2020, s. 48-52)'a göre, toplumumuzda mesleki konumlanış bakımından “...hamal, temizlikçi, boyacı gibi beden emeği gerektiren meslekler genel anlamda düşüş yaşadığı” tespit edilmiştir. Araştırmada, Türkiye’de 2015 ve 2020 yıllarına göre mesleki itibar açısından yaşanan değişim hamallık mesleği özelinde değerlendirildiği zaman 122. sıradan 133.sıraya doğru bir gerileme göze çarpmaktadır. Bu durum hamallık mesleğinin geleceği konusundaki algıların şekillenmesinde de önemli ipuçları sunar. Çünkü enformel işlerin genel karakteristiği gelecek konusunda yaşanan belirsizliklerdir. Dolayısıyla toplumsal alanda itibar kaybeden mesleklerin yok olmaya yüz tutması kaçınılmaz bir hal alır.

Ayrıca yaşanan teknolojik gelişmelerin hamallık mesleği üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu konuda da görüşmecilerin özellikle şirket kapsamında asansör taşımacılığı yapanların piyasaya girmesini olumlu ve olumsuz bakış açıları bağlamında değerlendirdikleri görülür:

“Bu asansörler çıktı önceden iş vardı, şimdi bir iş çıksa kaç gün iş yok.”(K-15).

“Asansörlerin çıkması bizim işleri çok etkiledi. Gün boyunca yaptığım işi bir saatte yapıyor, millet onları tercih ediyor. Tabi bizde iş arıyoruz.” (K-11).

“Asansörle taşıma, bizim işleri etkiledi tabi, özellikle fiyat bakımından ve aldığımız iş sayısındaki düşüş olarak. Biz gidip eşyaya bakıyoruz misal 1500 lira fiyat verdik ya diyor ki asansör şirketi 1200 lira diyor.” ...”(K-4).

“Asansörlerin çıkması benim işlerimi çok etkiledi. Mesela bin-bin beş yüz Türk lirası fiyat veriyorlar, bu fiyat bizi kurtarmıyor. Bütün işleri alıyorlar. (K-12).

“İllaki etkiliyor, millet gelip buradan çalışacak adam götüreceğine, gidip şirketle anlaşıyor.” (K-13).

Genel olarak piyasada şirkete bağlı asansör taşımacılığının (teknolojik araçların zaman ve maliyet açısından önemli avantajlar sağlaması) gelişimi, özellikle iş sayısının düşmesi ve rekabet ortamının yoğun bir şekilde işletilmesiyle nedeniyle ücretlerin düşürülmesi açısından hamallık mesleğini derinden etkiler. Bu durum günümüzde enformel olarak icra edilen ancak toplumsal tarihimizde önemli yeri olan bir mesleğin yok olmasını ya da dönüşmesini baskılar niteliktedir.

Ayrıca özellikle mesleki deneyime sahip hamallar, asansörlü taşımacılığın ev taşıma piyasasında işleri kolaylaştırdığı, rekabeti artırdığı yönünde görüş beyan etmişlerdir. Bu kapsamda:

“Gerçeğini söylemek gerekirse işimize yarıyorlar. Rahatlık asansörlü istediğin kata ağır eşyayı çıkarabilirsin.”(K-8).

“Biz piyasada tanınırız, bunun için asansörler işimizi hem kolaylaştırıyor hem de daha çok iş alabiliyoruz, misal ev sahibi 10. Kata ev/eşya taşınacak diyince biz işi alıyoruz, Tanıdığımız asansör araçlarıyla anlaşıp işimize bakıyoruz.”(K-1).

Ev taşıma işlerinde bazı hamallar mesleklerini geleneksel usullerle yerine getirmeye devam ederlerken piyasada uzun yıllar emek veren hamallar yaşanan gelişmelere ayak uydurarak teknolojik yenilikleri fırsata çevirebilmişlerdir. Böylelikle hamallar içerisinde belirli bir kesim gerek müşteriye erişim gerekse taşımada zaman ve diğer maliyetlerden kar elde ederek daha çok iş yapabilme imkânına kavuşmuşlardır.

Son yılların toplumsal gerçekliği olarak göçmenlerin varlığı da mevcut taşıma işleri piyasasını ciddi seviyede etkilediği birçok hamal tarafından yakınılan en temel sorun olarak şu ifadelerle dile getirilmiştir:

“Bu piyasada Suriyeli Afgan türedi. Çok ucuza çalışıyorlar. İşi de bilmiyorlar. Ama bizim insanımız ucuz nerdeyse orada. Bizim işlerimiz bundan da etkilendi işin gerçeği.” (K-7).

“...asansörlü taşımada hep Suriyeli Afgan çalıştırıyorlar günlük 100 lira veriyor akşama kadar çalıştırıyor. Göçmenler bundan dolayı işimize engel oluyor.” (K-12).

“Suriyeli Afganlar bu işlerde çok ucuza çalışıyor, garantisiz iş yapıyorlar, hemşerilerimizde 50 lira fazla vermemek için onları işe götürüyor. Bizim işlerde haliyle düşüyor.” (K-10).

Enformel sektörü besleyen önemli faktörlerden biri de göçmen işçi sayısındaki ciddi artıştır. Son dönemlerde yaşanan savaş, kaos ortamları insanları göç etmeye ve gittikleri yerlerde de enformelliğe kaynak sağlamaya yönlendirmiştir. Bu durum enformel sektörde rekabetin yıkıcılaşmasına ve belirsizliğin derinleşmesine yol açar.

Boş Zamana, Geleceğe İlişkin Algılar

Taşıma işlerinde çalışan hamallar, boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerine, mümkün olması durumunda nasıl bir iş yaşamı arzuladıklarına ve geleceğe ilişkin beklentilerine ilişkin algıları da kayda değer öneme sahiptir. Hamalların bu konudaki beyanları dikkat çekicidir:

“Boş kaldığımda ancak evimin işleriyle uğraşırım. Başka da bir şey yapmam. Zaten sürekli buralardayım. Gelecekte daha rahat bir yaşam istiyorum, bir de çocuklarım için”(K-7).

“Gelecekte beklentim çocuklarımla ilgili. Onlar için bu işlere katlanıyorum. Kendim için bir şey istemiyorum... İmkânım olsa hayvancılık yapmak isterdim... Boş zaman diye bir şey yok, sürekli bekliyoruz, iş çıkar diye.” (K-17).

“Gelecekte hiçbir beklentim yok, her şey boş, belirsizlik var.”(K-8).

“Elimden gelse koltuk başında karşımda bilgisayar olan bi işte çalışmak isterdim... Gelecekte ne umayım. Bi kefedir, o da yok.” (K-10).

“Düzenli bir işimin olmasını isterim. Yani düzgün bir olsun belediyede çöpçülük bile yaparım. ” (K-1).

“ Buradan artan zamanlarda ev işleriyle uğraşırım. Mümkün olsa devamlı bir işte, iyi bir işte çalışmayı isterim.” (K-2).

“Abi mümkün olsa kendi işimi kurardım, bi çay ocağı kurardım, günde 50-100 tl ne gelse bin bereket derdim.” (K-4).

“... sigortalı bir iş olsun nasıl olursa olsun.” (K-3).

“Yaşım daha genç düzenli bir işimin olmasını isterim, bende bu ülkenin vatandaşıyım, nereye başvurduğuma bana yardım etmiyorlar.”(K-6).

Bu bağlamda hamalların boş zaman algılarının daha çok belirsiz işgücü piyasasında sürekli iş arama ya da ev işleriyle uğraşarak şekillendiği ve mümkün olması halinde ise kendi işini yapma, düzenli, sigortalı bir işte çalışma, hayvancılıkla uğraşma gibi düşüncelerinin olduğu belirtilmiştir. Gelecekte beklenti noktasında da çocuk merkezli ve iş güvencesizliğinin oluşturduğu belirsizliğin gelecek kaygısı olarak dışı vurduğu söylenebilir

SONUÇ

Birçok mesleki alanda olduğu gibi hamallık mesleği de değişmekte ve dönüşmektedir. Bu dönüşümün temelinde toplumsal, ekonomik, politik, teknolojik gelişmelerin rolü yadsınamaz. Sosyo-ekonomik bakımdan hamallar, günümüz iş/çalışma yaşamı içerisinde dezavantajlı kesimlerden birini teşkil eder. Gerek mesleğin eski kazanımlarından mahrum olan gerekse de işin doğasından kaynaklı birçok dezavantajlı durumla karşılaşan günümüz hamalları için göç, eğitimsizlik, işsizlik, yoksulluk, güvencesizlik gibi kentsel yaşam merkezli problemler, onların gündelik yaşamlarını biçimlendirici bir nitelik arz eder. Bu araştırmada, Elazığ örneğinde hamallık mesleğinde çalışanların kente göç konusunda belirli bir geçmişe sahip

oldukları ve göçün yarattığı sorunlarla da baş etmede sıkıntılar yaşadıkları söylenebilir. Hamalların genelde orta yaş aralığında ve eğitim düzeylerinin düşük, büyük çoğunluğunun evli ve formal eğitime katılım gerçekleştiren çocuklara sahip olmaları onları dezavantajlı konumda yaşamalarına yol açar. Hamallar arasında ikamet edilen hane bakımından ev sahibi olma yanında kiracılık da söz konusudur. Hamalların ortalama aylık gelirlerinin asgari ücretin altında ve sosyal güvencelerinin de çoğunlukla yeşil kart vasıtasıyla sağlanması gelir ve diğer birçok güvenceden yoksun olmalarına neden olur. Bu durum hamalların güvencesizliklerinin temel kaynağı olarak okunabilir. Hamalların sıklıkla işsizlik sorunu yaşamaları da işsiz yaşamın yarattığı örselenmeyle yüzleştiklerini gösterir. Görüşülenlerin çoğu hem bu mesleği tercih etmenin temel sebebi hem de mesleğe girdikten sonra iş bulamama sorunu olarak işsizlik ile yoğun bir biçimde mücadele etme zorunluluklarını beyan etmişlerdir. Araştırmaya katılanlar arasında iş deneyimi açısından mesleğe yeni başlayanlar (1-2 yıl), orta seviyede deneyimi olanlar (5-10 yıl) ve meslekte deneyimli (10 yıl ve üstü) kategorisinde yer alan çalışanlar mevcuttur. Özellikle hamallık işlerinde deneyimli çalışanlar, mesleğin hayatı öğrenmede, insanları tanımada ve yoksulluğu deneyimlemede işlevsel olduğunu ifade etmeleri dikkat çekicidir. Alt sınıfa mensubiyetin insanları anlamada önemli etkilerinin olduğunu kanıtı niteliğindedir. Hamallar arasında iş bulmada eş-dost, hısım akraba ilişkilerini kullanmanın yanında modern teknolojik iletişim araçlarından da faydalanmaları hem geleneksel hem de modern yöntemlerin bir arada kullanıldığını gösterir. Ağır iş olarak nitelendirilen taşımacılığın birçok riski barındırdığı ve genelde ev taşıma işlerinde düşme, yaralanma, incinme ve sakatlanmaya varacak iş kazalarının olduğu işin doğasıyla açıklanabilir. Hamallar arasında iş arkadaşlığı önem arz eder. Ev taşıma işleri güven ilişkilerinin yoğun bir şekilde işletildiği bir alandır. Ayrıca mesleki anlamda da güvendiğin arkadaşlarla yükün altına girmenin anlamlı olduğu birçok görüşmeci tarafından vurgulanmıştır. Hamalların büyük çoğunluğu, bu işleri mecburiyet, başka çarelerinin olmaması dolayımında anlamlandırmıştır. Hamallık mesleği eve ekmek götürme bakımından zorluğu, riski, belirsizliği de içeren dezavantajlı durumlar çerçevesinde ve kendine özgü dikkat edilecek hususlar bağlamında değerlendirilir. Yine icra edilen meslek temelli rahatsızlıkların daha çok bedensel ve ruhsal sağlık üzerinde olumsuz etkileri olduğu, sosyal çevrenin hamalları daha çok küçük gördüğü mesleğin geleceğine ilişkin algının karamsar olduğu ve özellikle gençler arasında mesleği tercih etmede olumlu bir bakışın gelişmediği söylenebilir. Bu durum hamallığın yok olmaya yüz tutmasında önemli bir etkidir. Ayrıca yaşanan teknolojik ilerlemelere paralel taşıma araçlarındaki

gelişmeler yani asansör taşımacılığının yaygınlaşması ve Suriye/Afgan göçmenlerin hamal işgücü piyasasına girmesi, yerli hamalların ciddi oranda aldıkları iş sayısında ve ücretlerde ciddi düşüşlere kaynaklık ettiği savunulabilir. Son olarak hamalların çalışma hayatı eksenli yaşadıkları belirsizlikler, onların boş zaman algılarını da biçimlendirici etkide bulunur. Çoğunlukla iş beklemenin yarattığı belirsiz durumlar hamalların gündelik hayat pratikleri açısından bir rutine dönüşmüştür. Bunu yanında hamallar arasında özellikle düzenli, sigortalı bir işe duyulan gereksinim, hamalların anlam dünyalarının en önemli kısmını açığa vurur. Ayrıca gelecek konusundaki beklentileri de yaşadıkları çaresizlik, mecburiyet, belirsizlik tarafından örüldüğü söylenebilir. Bu araştırma, hamalların çalışma ilişkileri bağlamında mesleki yapılarına odaklanarak anlam dünyalarının deşifre edilmesine dair önemli veriler sunmaktadır. Hamallar sadece icra ettikleri mesleğin zorluklarıyla baş etme mücadelesi içerisine girmezler aynı zamanda toplumsal yaşamın sorumluluklarını, yüklerini de sırtlarında taşıdıklarını bilirler. Bu anlamda hamallık mesleğine çok boyutlu yönlerden yaklaşacak araştırmaların yapılması elzem bir durumdur. Dolayısıyla bu araştırma, hamallarla alakalı çeşitli (sağlık-hastalık, yoksulluk, dışlanma gibi) uygulamalı çalışmaların yapılmasını teşvik edici ve destekleyici olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

- Akgeyik, T. - Ersöz, H. - Yavuz, A. - Özdemir, S. - Şenocak H. (2004). İstanbul'da enformel (kayıt dışı) çalışma: Eminönü ilçesindeki işportacılara ilişkin bir araştırma. *İstanbul Üni. İktisat Fakültesi Mecmuası*. 54 (1), 95-137.
- Bağırzade, E. R. (2015). Kayıt dışı sektörün ekonomideki rolü tartışmaları üzerine: Bir literatür taraması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7(14), 39-54.
- Bozkurt, N. (2005). Hamallar, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. (158), 203-215.
- Bromley, R. (1979). "The urban informal sector: Why is it worth discussing?" in. Ed. Ray Bromley. *The urban informal sector critical perspectives on employment and housing policies*. World Development, 1978, Vol. 6, No. 9/10, 1033-1039. Pergamon Press.
- Coşkun, Ş. (2012). *Eski Osmanlı hamalları*. <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/eski-osmanli-hamallari/0/124983> (Er: 08.07.2021).
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (Çev. Ed. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J.W. (2017). *Araştırma deseni: Nitel, Nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çev. Ed. S. B.Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çankaya, A. (1979). *İstanbul ilindeki hamalların sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarıyla ilgili bir çalışma*. İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Sosyal Ant. ve Etnoloji Bölümü Mezuniyet Tezi. İstanbul.
- Çölgeçen, A. E. (2020). *Emek tarihi dönüşümüne İstanbul amele pazarları üzerinden bakmak: İşçi-işveren ilişkileri üzerine nitel bir araştırma*. Marmara Üniv. Sosyal Bil. Enst. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul.
- Doğan, C. (2013). II. Meşrutiyet dönemi çalışma hayatına bakışlar: Gümrük hamalları grevi örneği" *Tarihçiliğe adanmış bir ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünçe Armağan*, (Ed. Hasan Bahar vd.) Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. 6. Cilt. 539-548.

Güncel Psikoloji ve Sosyoloji Araştırmaları III

- Erdut, T. (2005). İşgücü piyasasında enformelleşme ve kadın işgücü. *Çalışma ve Toplum*. (3), 11-49.
- Erkul, M. ve Kanyılmaz, G. (2012). Yoksulluk ve enformelleşme bağlamında ortaya çıkan bir yaşam tarzı: seyyar satıcılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17(1), 27-61.
- Farley, M.Foster (1968). The chinese coolie trade 1845-1875 *Journal of Asian and African Studies; Leiden* 3,(3), 257.
- Hu-Dehart, E. (1994) Chinese coolie labor in Cuba in the nineteenth century: Free labor of neoslavery, *Contributions in Black Studies*: 12, (5), 38-54.
- Husserl, E. (2003). *Fenomenoloji üzerine beş ders*. (Çev. H. Tepe). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Kang, Chèn (1974). "Coolie"-two-legged beast of Burden, *Chinese Sociology & Anthropology*, 7(2), 7-28.
- Kars, F. ve Özkul, M. (2021). Yaşam tarzı göstergesi olarak meslekler. *Sosyolojik Bağlam*. 2(1), 37-63.
- Kılıç, T. (2010). *Kentsel mekânların kullanımı ve seyyar satıcılık: Diyarbakır Örneği*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, Elazığ.
- Kırpık, Güray (2013). Osmanlı'da hamallık mesleği ve ilgili arşiv belgeleri. *Hak-iş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. 2 (3), 220-233.
- Kolukırcık, S.ve Oğuz, Zekâvet N. (2008). Formel ve enformel emek biçimi olarak hamallar ve hamallık: Isparta örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(2) 297-312.
- Koytak, E. (2020). Meslek sosyolojisinde teorik yaklaşımlar. *Journal of Economy Culture and Society*, Supp (1), 1-27.
- Köksalan, B. ve Celkan, H. Y. (2018). Mesleklerin tanımlanması ve sınıflandırılması üzerine bir değerlendirme, *Turkish Studies*, 13(19), 1219-1233.
- Külsoy, A. (2018). *Makineleşmenin yok ettiği bir mesleğin son temsilcileri: hamallar*. <https://medium.com/@ahval/makinele%C5%9Fmenin-yok-etti%C4%9Fi-bir-mesle%C4%9Fin-son-temsilcileri-hamallar-585d8b2ac0a6> (Er: 08.07.2021).
- Lordoğlu, K.(1998). Enformel istihdam ve sosyal güvenlik sorunu. *Ekonomik Yaklaşım*, 9(31), 5-23.
- Lülecî, Abdullah (2018). Yük taşımacılığında devlete isyana: Ermeni hamallar. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*. Yıl: 3, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı. 230-248.
- Mayring, P.(2011). *Nitel sosyal araştırmaya giriş*. (Çev. A. Gümüş-M.S. Durgun). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Rhoads, Edward J. M. (2002) "White Labor" vs. "Coolie Labor": The "Chinese Question" in Pennsylvania in the 1870s. *Journal of American Ethnic History*. 21 (2) 3-32.
- Sunar, L. (2020). Türkiye'de mesleki itibar: Dönüşen çalışma hayatı ve mesleklerin sosyal konumu. *Ekonomi, Kültür ve Toplum Dergisi*. Özel Sayı 1, 29-58.
- Sunar, L., & Kaya, Y. (2018). Türkiye'de değişen sosyo-ekonomik yapı içerisinde meslekler. içinde L. Sunar (Ed.), *Türkiye'de toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik (2. Cilt)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 3-53.
- Tavakolian, B. M. (1974). *Economic and cultural factors in the migration of hamallar to Ankara*, Turkey, Unpublished Ph.D. Thesis, University of California, Los Angeles.
- TCDD Hamal Yönergesi (2005), *İşyerlerinde kendi nam ve hesabına çalışan hamallar yönergesi* Er: <https://www.tcdd.gov.tr/genel/daireyonetmelikleri/III/hy.doc> (02.01.2022).
- Tracy, Sarah, J. (2020). *Qualitative research methods collecting evidence, crafting analysis, communicating impact* (Second Edition). John Wiley and Sons, Inc.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum* (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. (2021). Gündelik hayat: Sosyo-kültürel bir yaklaşım. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*. 6(1). 143-162.
- Yılmaz, M.(2021) Hamallık mesleği: Sosyo-tarihsel bir yaklaşım. İç. Edit. Koray Karabulut. Iksad Pub. *İstanbul International Modern Scientific Research Congress –II, Congress Full Text Book*.